

Trinn – vedlegg 11: Det utsatte barnet

Signaler om at noe er galt

Mange barn som er utsatt for seksuelle overgrep ønsker eller klarer ikke å fortelle om dette til andre. Dette skyldes ofte stor grad av lojalitet og/eller trusler fra overgriper. Et barn eller en ungdom som er utsatt kan som regel med sitt kroppsspråk likevel sende ut signaler om at noe er galt. Det kan være vanskelig å skille disse signalene fra lignende tegn på at det er noe annet som plager barnet, som for eksempel omsorgssvikt eller vantrivsel. Hvis et barn sender ut slike signaler bør man alltid forsøke å finne ut av bakgrunnen for barnets unormale atferd. Er man modig og spør om noe er galt, kan en kanskje i løpet av en god samtale få klarhet i hva som er årsaken til signalene som barnet sender. Det er nødvendig å være bevisst at barn som regel ikke frivillig forteller at de har vært utsatt for overgrep.

Nedenfor er noen av de vanligste symptomene på at et barn kan være utsatt for seksuelle overgrep, men husk at det kan være mange andre årsaker som kan ligge bak symptomene. De er uansett en indikator på at en bør forsøke å få til en positiv og nysgjerrig samtale med barnet som vi beskriver lenger fram:

- Forandring i atferd
- Spiseforstyrrelser
- Seksualisert atferd
- Umotivert gråt eller angstreaksjoner
- Søvnløshet eller mareritt
- Uforklarlige sykdomssymptomer; magesmerter, hodepine, hyppige urinveisinfeksjoner eller kjønnsykdommer
- Manglende konsentrasjon, tristhet, depresjon
- Hyperaktivitet eller passivitet
- Destruktiv atferd eller fysiske overgrep mot andre

Når en voksens atferd gir grunn til mistanke

Det kan være situasjoner hvor en synes at oppførselen til en leder eller ansatt i organisasjonen gir grunn til mistanke. Nedenfor er tre slike situasjoner:

- En voksen i organisasjonen har stadig ett eller flere medlemmer på besøk hjemme hos seg eller søker ofte å være alene med barnet. Når en spør medlemmene om dette, vegrer de seg for å fortelle hva som skjer når det er på besøk.
- En voksen i organisasjonen er tydelig forfjanset der han er i fysisk nærhet til et medlem, da en annen voksen plutselig kommer inn i situasjonen.
- En voksen i organisasjonen viser stor interesse for ett eller flere barn og foretrekker konsekvent ett av disse fremfor andre, når han skal gjøre en aktivitet. (Jantzen 2001)

Erfaring har vist at overgripere finnes blant begge kjønn og det er viktig å være bevisst på at overgriper ofte er flink til å gi barn og unge positiv oppmerksomhet og gjerne viser mange flotte

egenskaper i arbeidet. Det er dessverre ingen trekk som skiller en overgriper fra en vanlig flink og engasjert frivillig. Organisasjonens ledere må altså ikke lage sperrer på hvem som kan være eller ikke kan være overgriper. Samtidig må man skape et godt og trygt miljø og ta gode forholdsregler slik at det er trygt å være leder og at man ikke trenger å mistenke hverandre. Lag gode rutiner i organisasjonen!

Når barn krenker barn

Internasjonale undersøkelser tyder på at en tredjedel av alle overgrep mot barn begås av andre barn og unge. Følgende kjennetegn kan hjelpe oss når vi mistenker at det forekommer seksuelle overgrep mellom barn:

1. Maktforholdet mellom barna. Overgrep skjer oftest ved at et barn med makt utnytter et annet barn. Det andre barnet kan være svakere eller yngre.
2. Ofte er trusler involvert. I vanlig seksuell lek er det gjensidighet og en frivillig avtale om at leken er noe barna skal holde for seg selv. Når det gjelder overgrep har det ene barnet bestemt at det andre skal holde det som skjer hemmelig. Forskning viser at det hos barn som krenker andre barn er visse forhold som går igjen i oppveksten deres: De fleste har opplevd svik eller annen fysisk omsorgssvikt. Fysisk omsorgssvikt i barndommen ser ut til å være en viktigere faktor for å utsette andre for seksuelle overgrep, enn hvis en selv har vært misbrukt som barn (Strange 2003).

Barn i spesiell risiko

Seksuelle overgrep forekommer i alle slags familier og samfunnslag. Noen grupper er imidlertid mer i faresonen enn andre. Barn og unge som av ulike grunner er sårbare og søker etter oppmerksomhet og voksenkontakt er generelt særlig utsatt. Det er viktig å være bevisst på at overgriper søker seg inn mot nettopp slike sårbare barn og unge. Her kan man forebygge ved å ta seg tid til å snakke med dem, være positivt nysgjerrig og spørre hvordan det går.

Marit Hoem Kvam viser i sin bok "Seksuelle overgrep mot barn" at forekomsten av seksuelle overgrep er høyere blant funksjonshemmede, blinde og døve enn blant andre grupper barn (Kvam 2001). De fleste forskere mener at det er 2-3 ganger større risiko for at et barn med funksjonshemming blir utsatt for seksuelle overgrep enn barn uten funksjonshemming. Dette fordi de er mer sårbare og fordi det er mindre sjans for at en overgriper blir oppdaget. En annen faktor er at funksjonshemmede ofte må forholde seg til mange forskjellige voksenpersoner som er hjelpere og at mange funksjonshemmede barn tidvis bor på institusjon (Kvam 2001:89).

Synshemmede barn risikerer i større grad enn seende barn å bli utsatt for seksuelle overgrep. Kvams undersøkelse viser at for de som hadde vært synshemmede hele livet var 26% av kvinnene og 17% av mennene utsatt for overgrep før de var 18 år. I gruppen som ble synshemmet i voksen alder, hadde henholdsvis 20 % og 9 % blitt utsatt for overgrep. Kvam viser også til at døve barn har mye større risiko for å bli misbrukt seksuelt enn hørende barn. Det er like vanlig at gutter blir utsatt som at jenter blir det. Døve barn blir utsatt først og fremst av eldre skolekamerater, ikke omsorgspersoner. Det tyder på at risikoen er knyttet til forhold som de døve opplever eller lever under, nettopp fordi de har nedsatt hørsel.

Nok en gruppe barn som er i spesiell risiko er de som bor på barnevernsinstitusjon. Jenter med "seksualisert oppførsel" og gutter med vold/ overgrepssproblematikk bor ofte på samme institusjon. Begge parter er gjerne dårlige til å sette grenser for seg selv. Adoptivbarn er også en risikogruppe det må tas spesielt hensyn til. Svært mange barn som adopteres bort, har før adopsjonen bodd på barnehjem/institusjon. Der har en del blitt utsatt for seksuelle overgrep, bl.a. av andre barn/unge. Barn som har blitt seksuelt misbrukt en gang er særlig utsatt for nye overgrep (Fivelstad 2003).

Skadevirkninger

Å bli seksuelt misbrukt av en voksen er et av de største tillitsbrudd et barn kan oppleve, og det vil følge barnet for resten av livet. Hvilke psykiske, fysiske eller sosiale konsekvenser det vil kunne få for barnet vil variere med hva slags misbruk det er snakk om, hvor lenge eller ofte det har pågått og hvor nær den voksne har stått barnet. Det viser seg ofte at jo tettere relasjonen er, dess større er skadene i ettertid. Noen av de vanligste konsekvensene som voksne som har vært utsatt for seksuelle overgrep som barn sliter med er:

- Stoler i liten grad på egen vurderingsevne. Gir dyp usikkerhet
- Vanskelig å ha tillit, følelsesmessig eller fysisk nærhet til andre
- Følelse av maktesløshet og depresjon
- Selvdestruksjon og lavt selvbilde
- Vanskelig forhold til egen seksualitet

Mulige reaksjoner hos en som har fortalt om seksuelle overgrep

Den som har fortalt kan først føle lettelse, så kan tvilen melde seg i forhold til om han/hun skulle ha fortalt om det. Redselen for represalier kan føre til at barnet trekker alt tilbake. Det kan plutselig si at alt er tull og at ingenting har skjedd. Du må forholde deg til det du har hørt, og tro på det første du fikk høre. Du skal uansett bringe meldingen videre til de ansvarlige i organisasjonen, beredskapsgruppa eller andre som organisasjonen har utpekt. Skadene vil forsterkes hvis barnet ikke får hjelp. Vis at du er til å stole på. Tål utprøving og hold fast ved det du har fått høre, selv om barnet forsøker å trekke historien tilbake.

Når barn betror seg til deg

Som leder i en organisasjon har man tett kontakt med medlemmene. For mange medlemmer kan den voksne være en god samtalepartner. Har du mistanke om at et barn eller ungdom er seksuelt misbrukt eller får en bekymring fra andre, bør du ta en samtale med medlemmet. De fleste barn vil ha problemer med å åpne seg og fortelle hva som har skjedd med dem. Dette kommer blant annet av at de tar skylden for overgrepet på seg selv. En annen grunn er at barnet kan være bundet av trusler fra overgriper. Nedenfor er det beskrevet hvordan en kan snakke med barn om vanskelig ting. Vi har konsekvent brukt betegnelsen "barn", men samme fremgangsmåte brukes i samtale med ungdom. Et eldre medlem vil kanskje bagatellisere hendelsen eller unnskyldte den som anklages for overgrepet. Du som snakker med den unge må støtte dennes fortelling, og ikke slå deg til ro med bagatelliseringen.

Innledning av samtalen

- Hvis barnet har sagt noe som gjør at du er bekymret for det, ta utgangspunkt i det barnet sa og spør ut fra det.
- Hvis et barn opptrer med seksualisert atferd, kan du spørre: Hvor har du lært det?"

- Hvis du reagerer på signaler som barnet sender ut, ta utgangspunkt i disse og si: "Noen barn bruker denne måten (signalene) på å fortelle voksne at noe er vanskelig for dem. Er det slik for deg?"
- Hvis barnet ikke vil si noe, kan du si: "Jeg har snakket med barn som har det vanskelig, og de har vært redde for å fortelle om det som er vrient. Har du det også sånn..?" (Nordenstam et al 2002)

Samtalen

- Være positivt nysgjerrig på barnet. Det er viktig å ikke være "detektiv" eller etterforske gjennom samtalen, men være en god lytter. La barnet sette egne ord på hva det vil fortelle og unngå ledende spørsmål formet av din tolkning.
- Bruk et språk som barnet forstår.
- Unngå å blokkere barnet ved å selv komme med egne meninger.
- Spør om barnet har snakket med andre om dette før, og eventuelt med hvem.
- Vis at du tror på barnet og si at du stoler på barnets fortelling. Forklar barnet at det var modig og fint gjort at hun fortalte deg om dette.
- Ikke lov barnet at du vil holde det hemmelig selv om det ber om at du gjør det. Forklar at det kan være nødvendig å få hjelp av andre, at det er såpass alvorlig at det kan være at du ikke har lov til å holde det hemmelig.
- Forklar barnet at du alltid vil informere det om hva du gjør med det hun eller han har fortalt.
- Vis varme og omsorg, uten å være direkte fysisk med barnet, hvis det tydelig viser at det ikke ønsker å bli klemt.
- Ikke vis avsky eller forferdelse over det barnet forteller. Det kan føre til skyldfølelse hos barnet.
- Unngå å dramatisere situasjonen. Barn har ikke bruk for panikkslagne voksne, men en voksen som kan bevare roen!

Avslutning av samtalen

Samtalen avsluttes når du vet nok til å kunne vurdere videre handling eller når barnet synes det har sagt nok. Drei samtalen inn på mer hverdagslige ting, og hva du vil gjøre etterpå. Gjenta at du ikke kommer til å foreta deg noe uten at barnet eller den unge får vite om det.

- Ikke lov barnet at alt skal bli bra igjen med en gang. Men lov at dette skal du gjøre noe med, eller sørge for at andre gjør noe med, slik at barnet slipper å bli utsatt for overgrepene.
- Det kan oppleves som vanskelig at du som medviter bare "slipper" den utsatte etter at saken er meldt videre. Du er et medmenneske, ikke en behandler! Hvis den utsatte ønsker videre kontakt med deg, avtal måten kontakten skal opprettholdes.

Skriv ned samtalen Det som kommer frem i samtalen bør skrives ned, så detaljert som mulig. Det er fint hvis du også skriver ned direkte sitat fra barnet. Det gjør referatet mer ufortolket og kan brukes senere hvis saken meldes til barnevernet eller politiet. Fortell medlemmet hvorfor du skriver ned samtalen og forsikre barnet om at du ikke kommer til å foreta deg noe uten at barnet får vite om det.

Våg å lytte

Når du får noens tillit, vil det si at noen stoler på deg og føler seg trygg sammen med deg. Derfor er det viktig at du ikke bryter ned denne tilliten, men lytter aktivt til det personen har å si.

Når barn velger å fortelle om noe vanskelig som har skjedd dem, er det ofte en del av en lang prosess. Mishandlede barn tror ofte at de selv har skylden for det som har skjedd dem. Barn kan også trues eller bestikkes til taushet. Noen ganger prøver de å vise sannheten til oss voksne uten å si noe.

Voksne har sine egne hindringer

Det er en kunst å samtale med barn om det som er vanskelig. Mange faktorer spiller inn:

- Det er vanskelig å se situasjonen fra barnets perspektiv.
- Voksne har en tendens til å identifisere seg mest med foreldre og voksenverdenen.
- Det er lett å søke alternative forklaringer til det man ser eller hører.
- Det er smertefullt å innse at et barn har opplevd noe vondt.

Hvordan snakker man sammen, og hva bør du huske?

Når du får et barns tillit, får du som leder samtidig et ansvar. Det er en kunst å samtale med barn om det som er vanskelig. Her kommer noen punkter du bør huske på:

- Tro på det barnet forteller
- Ikke døm
- Oppmuntre barnet til å fortelle
- Legg deg barnets ord på minnet
- Bekreft – har jeg oppfattet det riktig?
- Ikke gi løfter om konfidensialitet eller løsninger
- Det er ikke nytt for barnet
- Hvorfor spørre?
- Avsluttende ord

Finn et sted

Hvis et barn begynner å fortelle deg om situasjonen sin eller om en spesifikk hendelse, så begynn med å prøve å finne et sted der dere kan sette dere ned og snakke uten å bli forstyrret av omgivelsene.

Det er tillatt som leder å føle seg usikker i situasjonen, og du *må* ikke vite hva som er det riktige å gjøre, før du går inn i samtalen.

Tro på det barnet forteller

Når dere har funnet et sted der dere kan sette dere ned og snakke uten å bli forstyrret, må du prøve å se situasjonen fra barnets perspektiv.

- Lytt aktivt og vis tydelig at du tror på det barnet forteller.
- Unngå å uttrykke tvil om det du får fortalt. Det er lettere å lete etter andre forklaringer til det som fortelles, enn å tro på at barnet har blitt mishandlet eller utsatt for andre negative handlinger.

Ikke døm

- La barnet få uttrykke alle typer følelser, og forhold deg så nøytral som mulig.

- Vær rolig og unngå å vise avsky eller at du blir opprørt over det som fortelles.
- Prøv heller ikke å trøste med ord som «det går over ...» eller bagatellisere det barnet uttrykker, gjennom å bruke fraser som «det var vel ikke så ille ...».

Oppmuntre

- Oppmuntre barnet ved å be det om å fortelle mer eller ved å stille forsiktige spørsmål.
- Du bør ikke spørre om detaljer i fortellingen. For deg er det nok å vite at noe kan ha skjedd.
- Hvis barnet blir stille underveis, så la det få tid til å tenke over hva det vil fortelle.
- Vær heller stille enn å komme med tomprat.

Legg deg barnets ord på minnet

- Unngå å stille barnet ledende spørsmål under samtalen. Det kan senere føre til at opplysningene blir tillagt lav verdi som bevis dersom saken blir prøvd rettslig.
- Lytt oppmerksomt, og legg deg barnets egne ord på minnet.
- Skriv ned det barnet har fortalt, etter samtalen. Skriv også ned din tolkning av hva som har skjedd, og hvordan du reagerte. Signer arket, dater det, og oppbevar det på et sikkert sted.

Bekreft

- Ikke la noen spørsmål bli hengende i luften. Følg opp det barnet sier, men ha barnets behov i mente, og unngå å stille spørsmål ut fra egen nysgjerrighet.
- Gjenta eller omformuler det barnet sier, og kontroller om det stemmer: – Har jeg oppfattet deg riktig?
- Det er viktig at du virkelig prøver å sette deg inn i hva barnet sier.

Ikke gi løfter

- Gi aldri barnet løfter om konfidensialitet, ettersom du ikke vet hva barnet vil fortelle for deg. Du blir kanskje tvunget til å bryte løftet, og det kan være svært uheldig overfor barn som allerede har fått ødelagt tilliten sin til voksne.
- Gi heller ikke løfter om at situasjonen vil løse seg.

Det er ikke nytt for barnet

- Hold deg rolig i samtalen med barnet. Du trenger ikke vite hva som må gjøres, og du må heller ikke reagere med en gang.
- Det barnet forteller for deg, er nytt og ubehagelig for deg, men barnet har ofte levd under disse forholdene over lengre tid. For barnet er det å fortelle et viktig steg i en lang prosess.

Hvorfor spørre?

- Ha alltid barnets behov i mente.
- Ikke still spørsmål ut fra egen nysgjerrighet. Tenk alltid over hvilke spørsmål du bør stille for å kunne hjelpe barnet.

Avslutte

- Forklar at du vil formidle informasjonen videre til mennesker som kan hjelpe.
- Hvis du ikke umiddelbart vet hva du skal gjøre, kan du avslutte samtalen og finne et nytt

tidspunkt der dere kan møtes og snakke videre.

- Fortsett å gi barnet den støtten det trenger fram til du har formidlet informasjonen videre. Etter dette er det de profesjonelles oppgave å støtte barnet.